

INFLYATSION JARAYONLARNI XARAKTERLOVCHI STATISTIK KO‘RSATKICHLARNING IQTISODIY-STATISTIK TAHLILI

Umarov Muxtor Turaevich
Kadrlar malakasini oshirish va statistik tadqiqotlar instituti mustaqil izlanuvchisi
E-mail: m.umarov@stat.uz

Annotatsiya: Mazkur maqolada inflyatsion jarayonlarni ifodalovchi asosiy statistik ko‘rsatkichlarning iqtisodiy mazmuni, hisoblash usullari va tahliliy ahamiyati tadqiq etilgan. Xususan, iste’mol narxlari indeksi, oylik va yillik inflyatsiya darajasi, bazaviy inflyatsiya, ishlab chiqaruvchilar narxlari indeksi, narxlar o‘zgarishining tarkibiy ko‘rsatkichlari hamda inflyatsiyaning aholi xarid qobiliyatiga ta’siri o‘rganilgan. Inflyatsion jarayonlarni kompleks baholashda indeks, taqqoslash, dinamik qatorlar, tarkibiy tahlil va iqtisodiy-statistik modellashtirish usullaridan foydalanish imkoniyatlari asoslangan. Tadqiqot natijasida inflyatsiyani baholashda uning tarkibi, omillari va iqtisodiy oqibatlarini aks ettiruvchi ko‘rsatkichlar tizimidan foydalanish zarurligi asoslab berilgan.
Kalit so‘zlar: inflyatsiya, iste’mol narxlari indeksi, narxlar statistikasi, bazaviy inflyatsiya, ishlab chiqaruvchilar narxlari indeksi, narxlar dinamikasi, statistik ko‘rsatkichlar, indeks usuli, iqtisodiy-statistik tahlil, xarid qobiliyati.

Abstract: This article examines the economic meaning, calculation methods, and analytical significance of the main statistical indicators characterizing inflationary processes. In particular, it explores the Consumer Price Index, monthly and annual inflation rates, core inflation, the Producer Price Index, structural indicators of price changes, and the impact of inflation on the purchasing power of the population. The study substantiates the applicability of index methods, comparative analysis, time-series analysis, structural analysis, and economic-statistical modeling for the comprehensive assessment of inflationary processes. The findings highlight the need to use a system of indicators that reflects the structure, determinants, and economic consequences of inflation.
Keywords: inflation, Consumer Price Index, price statistics, core inflation, Producer Price Index, price dynamics, statistical indicators, index method, economic and statistical analysis, purchasing power.

Абстрактный: В данной статье исследуются экономическое содержание, методы расчёта и аналитическое значение основных статистических показателей, характеризующих инфляционные процессы. В частности, рассматриваются индекс потребительских цен, месячный и годовой уровни инфляции, базовая инфляция, индекс цен производителей, структурные показатели изменения цен, а также влияние инфляции на покупательную способность населения. Обоснованы возможности применения индексного метода, метода сравнения, анализа динамических рядов, структурного анализа и экономико-статистического моделирования для комплексной оценки инфляционных процессов. По результатам исследования обоснована необходимость использования системы показателей, отражающих структуру, факторы и экономические последствия инфляции.
Ключевые слова: инфляция, индекс потребительских цен, статистика цен, базовая инфляция, индекс цен производителей, динамика цен, статистические показатели, индексный метод, экономико-статистический анализ, покупательная способность.

Kirish (Введение/Introduction).

Inflyatsiya bozor iqtisodiyoti sharoitida mamlakat makroiqtisodiy barqarorligini belgilovchi muhim iqtisodiy jarayonlardan biri hisoblanadi. Narxlarning umumiy darajasi va uning o‘zgarish sur’atlari talab va taklif muvozanati, pul-kredit siyosati, ishlab chiqarish xarajatlari, tashqi iqtisodiy omillar hamda aholi daromadlarining real qiymatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli inflyatsion jarayonlarni muntazam kuzatish, statistik ko‘rsatkichlar yordamida baholash va kelgusidagi o‘zgarishlarni prognozlash davlat iqtisodiy siyosatining muhim yo‘nalishidir.

Inflyatsiyani statistik jihatdan o‘rganish faqat narxlarning o‘rtacha o‘zgarishini aniqlash bilan cheklanmaydi. Jarayonni chuqur tahlil qilish uchun iste’mol narxlari indeksining umumiy dinamikasi bilan bir qatorda oziq-ovqat mahsulotlari, nooziq-ovqat tovarlari va xizmatlar narxlari, bazaviy inflyatsiya, ishlab chiqaruvchilar narxlari, hududiy tafovutlar va inflyatsion kutilmalarni ham hisobga olish talab etiladi.

Xalqaro statistik amaliyotda iste’mol narxlari indeksi inflyatsiyani o‘lchashning asosiy vositasi hisoblanadi. Xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan 2020-yilgi Consumer Price Index Manual qo‘llanmasida indeksni shakllantirish, narxlarni kuzatish, iste’mol xarajatlari tarkibini aniqlash, vazn koeffitsiyentlaridan foydalanish va sifat o‘zgarishlarini hisobga olish bo‘yicha metodologik tavsiyalar berilgan [1].

O‘zbekistonda ham inflyatsion jarayonlarni statistik baholash tizimi takomillashtirilmoqda. 2026-yil yanvaridan iste’mol narxlari indeksini shakllantirishda yangilangan metodologiya qo‘llanmoqda: asosiy CPI modifikatsiyalangan arifmetik Young formulasi asosida hisoblanadi, tahliliy maqsadlarda esa geometrik Young formulasi asosidagi qo‘shimcha indeks shakllantiriladi [2].

Tadqiqotning maqsadi inflyatsion jarayonlarni xarakterlovchi asosiy statistik ko‘rsatkichlarning iqtisodiy mazmunini ochib berish, ularni hisoblash va tahlil qilish usullarini tizimlashtirish hamda O‘zbekiston sharoitida inflyatsiyani kompleks statistik baholash bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot maqsadidan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilandi:

- inflyatsiyani ifodalovchi asosiy statistik ko‘rsatkichlarning iqtisodiy mazmunini o‘rganish;
- iste’mol narxlari indeksi va uning tarkibiy qismlarini hisoblash usullarini yoritish;
- oylik, yillik va bazaviy inflyatsiya ko‘rsatkichlarining tahliliy ahamiyatini aniqlash;
- narxlar dinamikasini hududlar va iste’mol guruhlari kesimida baholash imkoniyatlarini ko‘rib chiqish;
- inflyatsion jarayonlarga ta’sir etuvchi omillarni statistik tahlil qilish;
- inflyatsiyani kompleks baholash tizimini takomillashtirishga qaratilgan takliflarni ishlab chiqish.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Обзор литературы / Literature review)

Inflyatsion jarayonlarni statistik o‘rganish iqtisodiy nazariya, narxlar statistikasi, makroiqtisodiy tahlil va ekonometrik modellashtirish yo‘nalishlarining o‘zaro uyg‘unligiga asoslanadi.

Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi, Xalqaro Mehnat Tashkiloti, Jahon banki, OECD, Eurostat va boshqa tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan Consumer Price Index Manual: Concepts and Methods qo‘llanmasida iste’mol narxlari indeksini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Unda narxlarni kuzatish, iste’mol xarajatlari vaznlarini aniqlash, sifat o‘zgarishlarini hisobga olish va indekslarni xalqaro taqqoslash masalalariga e’tibor qaratilgan [1].

O‘zbekiston Respublikasida iste’mol narxlari indeksini hisoblash amaliyotida xalqaro tavsiyalarga asoslangan metodologik yondashuvlardan foydalaniladi. 2026-yilgi rasmiy press-relizda CPI hisoblashda an’anaviy narx kuzatuvlari, ma’muriy tranzaksiya ma’lumotlari, xizmat ko‘rsatuvchilar va chakana savdo ma’lumotlari, veb-skreyping hamda telefon so‘rovlari kabi manbalardan foydalanish ko‘rsatilgan [2].

J. D. Hamiltonning Time Series Analysis asarida iqtisodiy ko‘rsatkichlarning vaqt bo‘yicha o‘zgarishini tahlil qilish, dinamik qatorlarning statistik xususiyatlarini aniqlash va iqtisodiy jarayonlarni modellashtirish masalalari tadqiq etilgan. Bu yondashuv inflyatsiya tebranishlari va barqaror tendensiyalarini aniqlashda nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi [3].

G. Box, G. Jenkins, G. Reinsel va G. Ljung vaqt qatorlarini tahlil qilish metodologiyasi orqali inflyatsiyani prognozlashda ARIMA modellaridan foydalanish imkoniyatlarini asoslaydi [4]. R. Hyndman va G. Athanasopoulos prognozlashning zamonaviy statistik usullari, vaqt qatorlari, mavsumiylik va prognoz aniqligini baholash masalalarini yoritadi [5].

Xalqaro Valyuta Jamg‘armasining CPI ma’lumotlar bazasi mamlakatlar kesimida umumiy indeks, iste’mol guruhlari bo‘yicha indekslar, vazn koeffitsiyentlari va inflyatsiya hissalari to‘g‘risidagi ma’lumotlarni taqdim etadi [6]. O‘zbekiston Milliy statistika qo‘mitasining SIAT bazasida esa iste’mol narxlari indeksining oylik dinamikasi va vazn koeffitsiyentlari kabi ko‘rsatkichlar e’lon qilinadi [7].

Umuman olganda, o‘rganilgan manbalar inflyatsiyani baholashda CPI yetakchi o‘ringa ega ekanligini ko‘rsatadi. Biroq inflyatsion jarayonlarning murakkabligi uni faqat bitta umumlashtiruvchi ko‘rsatkich orqali baholash yetarli emasligini anglatadi. Shu bois mazkur tadqiqotda ko‘rsatkichlar tizimini o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganish va kompleks tahlil qilishga e’tibor qaratiladi.

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Методы / Methods)

Tadqiqotda inflyatsion jarayonlarni tavsiflovchi statistik ko‘rsatkichlarning iqtisodiy mazmuni va o‘zaro bog‘liqligini aniqlash maqsadida umumilmiy hamda iqtisodiy-statistik usullardan foydalanildi. Statistik kuzatish va guruhlash usuli orqali tovarlar va xizmatlar narxlari, iste’mol xarajatlari tarkibi hamda narxlar o‘zgarishini iste’mol guruhlari va hududlar kesimida tizimlashtirish imkoniyatlari o‘rganildi.

Indeks usuli inflyatsiya darajasini aniqlashda iste’mol narxlari indeksi va uning tarkibiy indekslaridan foydalanish metodologiyasini yoritish uchun qo‘llanildi. Iste’mol narxlari indeksining soddalashtirilgan Laspeyres ko‘rinishi quyidagicha ifodalanadi:

$$I_n = [\Sigma(p_1q_0) / \Sigma(p_0q_0)] \times 100$$

Bu yerda p_1 — joriy davrdagi narx; p_0 — bazis davrdagi narx; q_0 — bazis davrdagi iste’mol miqdori yoki tegishli vazn; I_n — narxlar umumiy indeksi. Formula Laspeyres turidagi indeksning soddalashtirilgan ifodasidir; amaliy hisoblashda tanlangan metodologiya va agregatsiya tartibi hisobga olinadi [1].

Dinamik qatorlar usuli inflyatsiyaning vaqt bo‘yicha o‘zgarishini baholash uchun qo‘llanildi. Oylik inflyatsiya darajasi quyidagicha hisoblanadi:

$$\pi oy = [(CPI_t / CPI_{t-1}) - 1] \times 100$$

Yillik inflyatsiya darajasi esa quyidagi formula orqali aniqlanadi:

$$\pi yil = [(CPI_t / CPI_{t-12}) - 1] \times 100$$

Bu yerda CPI_t — joriy davrdagi indeks; CPI_{t-1} — oldingi oy indeksi; CPI_{t-12} — o‘tgan yilning mos oyidagi indeks.

Tarkibiy tahlil usuli inflyatsiyaning oziq-ovqat mahsulotlari, nooziq-ovqat tovarlari va xizmatlar narxlari hisobiga shakllanishini o‘rganish uchun qo‘llanildi. Taqqoslash usuli hududlar, davrlar va iste’mol guruhlari bo‘yicha narxlar dinamikasini solishtirish imkonini berdi.

Iqtisodiy-statistik modellashtirish usuli inflyatsiya darajasi bilan unga ta’sir etuvchi omillar, jumladan, pul massasi, valyuta kursi, ishlab chiqarish xarajatlari, import narxlari va ichki talab o‘rtasidagi bog‘liqlikni baholash imkoniyatlarini ko‘rib chiqishda qo‘llanildi.

$$INF_t = \beta_0 + \beta_1 M_t + \beta_2 EX_t + \beta_3 PPI_t + \beta_4 D_t + \varepsilon_t$$

Bu yerda INF_t — inflyatsiya darajasi; M_t — pul massasi o‘zgarishi; EX_t — valyuta kursi o‘zgarishi; PPI_t — ishlab chiqaruvchilar narxlari indeksi; D_t — ichki talab; β — model parametrlari; ε_t — tasodifiy xatolik. Model nazariy-tahliliy ko‘rinishda taklif etilgan; amaliy baholash uchun statistik ma’lumotlar va diagnostik testlar talab etiladi.

Tahlil va natijalar (Анализ и результаты / Analysis and results)

Inflyatsion jarayonlarni iqtisodiy-statistik tahlil qilishda dastlab uni tavsiflovchi ko‘rsatkichlar tizimini aniqlash muhim hisoblanadi. Inflyatsiya ko‘p omilli iqtisodiy jarayon bo‘lib, uning darajasi, sur’ati, tarkibi va davomiyligi turli statistik indikatorlar orqali namoyon bo‘ladi.

1-jadval.

Inflyatsion jarayonlarni xarakterlovchi asosiy statistik ko‘rsatkichlar

Ko‘rsatkich	Iqtisodiy mazmuni	Tahliliy ahamiyati
Iste’mol narxlari indeksi (CPI)	Tovar va xizmatlar narxlarining umumiy o‘zgarishi	Umumiy inflyatsiyani baholaydi
Oylik inflyatsiya	Narxlarning bir oyda o‘zgarishi	Qisqa muddatli dinamikani ko‘rsatadi
Yillik inflyatsiya	O‘tgan yilning mos davriga nisbatan o‘zgarish	Yillik inflyatsiya sur’atini ifodalaydi
Bazaviy inflyatsiya	Ayrim o‘zgaruvchan narxlar ta’siri cheklangan ko‘rsatkich	Barqarorroq tendensiyani aniqlaydi
Ishlab chiqaruvchilar narxlari indeksi (PPI)	Ishlab chiqaruvchilar mahsulotlari narxlari o‘zgarishi	Xarajatlar va narx bosimini baholaydi
Narxlar dispersiyasi	Narxlar o‘zgarishidagi tafovut	Inflyatsiya notekisligini aniqlaydi
Hududiy narxlar indeksi	Hududlar bo‘yicha narxlar o‘zgarishi	Hududiy tafovutlarni ko‘rsatadi
Guruhlar hissasi	Iste’mol guruhlarining umumiy inflyatsiyaga hissasi	Narxlar o‘sishi manbalarini aniqlaydi

Manba: muallif tomonidan xalqaro metodologik tavsiyalar asosida tuzilgan.

Iste’mol narxlari indeksining iqtisodiy-statistik tahlildagi o‘rni

Iste’mol narxlari indeksi inflyatsiyani baholashda eng muhim statistik ko‘rsatkichlardan biri hisoblanadi. U uy xo‘jaliklari tomonidan iste’mol qilinadigan tovar va xizmatlar narxlarining vaqt davomida o‘zgarishini aks ettiradi. Ushbu ko‘rsatkich yordamida aholining kundalik iste’mol xarajatlariga narxlar o‘zgarishining ta’sirini baholash mumkin.

Indeks shakllanishida tovar va xizmatlarning iste’mol xarajatlaridagi ulushi, ya’ni vazn koeffitsiyentlari muhim o‘rin tutadi. Iste’mol xarajatlarida katta ulushga ega mahsulotlar narxining o‘zgarishi umumiy inflyatsiya ko‘rsatkichiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Narxi yuqori sur’atda oshgan mahsulotning iste’mol xarajatlaridagi ulushi kichik bo‘lsa, uning umumiy inflyatsiyaga ta’siri cheklangan bo‘lishi mumkin. Shu sababli narx o‘sish sur’ati bilan umumiy inflyatsiyaga qo‘shilgan hissani farqlash lozim.

$$C_i = w_i \times r_i$$

Bu yerda C_i — i-iste’mol guruhining inflyatsiyaga qo‘shgan hissasi; w_i — guruhning iste’mol xarajatlaridagi vazni; r_i — guruh narxlarining o‘sish sur’ati. Formula guruhlar bo‘yicha hissa hisobini tushuntirish uchun soddalashtirilgan yondashuvdir.

Oylik va yillik inflyatsiya ko‘rsatkichlarining tahlili

Oylik inflyatsiya narxlar darajasining qisqa muddatdagi o‘zgarishini ifodalasa, yillik inflyatsiya narxlar darajasining o‘tgan yilning mos davriga nisbatan o‘zgarishini ko‘rsatadi. Oylik ko‘rsatkichning yuqori bo‘lishi narxlar o‘sishining qisqa muddatda tezlashganini bildiradi, biroq bu har doim ham uzoq muddatli inflyatsion bosim kuchayganini anglatmaydi.

Bunda mavsumiylik, ayrim mahsulotlar taklifi, tariflarning o‘zgarishi va boshqa vaqtinchalik omillarni hisobga olish zarur. Yillik inflyatsiya esa narxlar darajasining uzoqroq davrdagi o‘zgarishini umumlashtiradi hamda pul-kredit siyosati, iqtisodiy prognozlar va real daromadlar tahlilida qo‘llaniladi.

Bazaviy inflyatsiya va narxlar bosimini baholash

Bazaviy inflyatsiya umumiy narxlar indeksidagi ayrim o‘zgaruvchan yoki ma’muriy tartibga solinadigan narxlar ta’sirini cheklash orqali inflyatsiyaning nisbatan barqaror tendensiyasini aniqlashga xizmat qiladi. U vaqtinchalik narx tebranishlarini uzoqroq davom etuvchi inflyatsion bosimdan farqlash imkonini beradi.

Umumiy inflyatsiya yuqori, bazaviy inflyatsiya past bo‘lsa, ayrim vaqtinchalik omillarning ta’siri kuchli bo‘lishi mumkin. Umumiy va bazaviy inflyatsiya bir vaqtda oshsa, narxlar bosimining keng qamrovli tus olayotganidan dalolat berishi mumkin. Umumiy inflyatsiya pasayib, bazaviy inflyatsiya yuqori saqlansa, inflyatsion jarayonlarning barqarorlashuvi hali to‘liq ta’minlanmagan bo‘lishi mumkin.

Ishlab chiqaruvchilar narxlari indeksi va iste’mol narxlari o‘rtasidagi bog‘liqlik

Ishlab chiqaruvchilar narxlari indeksi ishlab chiqaruvchilar tomonidan sotiladigan mahsulotlar narxlarining o‘zgarishini ifodalaydi va ishlab chiqarish xarajatlari hamda mahsulot tannarxidagi narx bosimini baholash imkonini beradi.

Xomashyo, energiya resurslari, transport va logistika xarajatlarining oshishi ishlab chiqarish tannarxini ko‘paytiradi. Korxonalar ushbu xarajatlarning bir qismini yakuniy mahsulot narxiga o‘tkazishi natijasida iste’mol narxlari o‘sishi mumkin. Biroq PPI o‘sishi CPI aynan shu miqdorda oshishini anglatmaydi: talab, raqobat, savdo ustamalari, import narxlari, valyuta kursi va tartibga solinadigan tariflar ham muhim rol o‘ynaydi.

Inflyatsiyaning hududiy va tarkibiy tafovutlarini tahlil qilish

Inflyatsion jarayonlar mamlakat hududlarida bir xil shakllanmaydi. Transport infratuzilmasi, bozorlar bilan ta’minlanganlik, ishlab chiqarish tarkibi, iste’mol talabi va logistika xarajatlaridagi farqlar narxlar dinamikasiga ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli umumiy respublika inflyatsiya ko‘rsatkichini hududiy indekslar bilan to‘ldirish muhimdir.

2-jadval.

Inflyatsion jarayonlarni tahlil qilishning asosiy yo‘nalishlari

Tahlil yo‘nalishi	Foydalaniladigan ko‘rsatkichlar	Tahliliy natija
Vaqt bo‘yicha tahlil	Oylik va yillik inflyatsiya	Narxlar o‘sish dinamikasi
Tarkibiy tahlil	Oziq-ovqat, nooziq-ovqat va xizmatlar indekslari	Inflyatsiya manbalari
Hududiy tahlil	Hududlar kesimidagi CPI	Hududlararo tafovutlar
Bazaviy tahlil	Bazaviy va umumiy inflyatsiya	Barqaror narx bosimi
Ishlab chiqarish tahlili	Ishlab chiqaruvchilar narxlari indeksi	Xarajatlar orqali narx bosimi
Prognozlash	Dinamik qatorlar va ekonometrik modellar	Kelgusi inflyatsiya bahosi
Ijtimoiy-iqtisodiy tahlil	Real daromadlar va narxlar indekslari	Xarid qobiliyatiga ta’sir

Manba: muallif ishlanmasi.

Inflyatsiyaning aholi xarid qobiliyatiga ta’sirini statistik baholash

Inflyatsiyaning muhim iqtisodiy oqibatlaridan biri aholining real daromadlari va xarid qobiliyatiga ta’siridir. Nominal daromadlarning o‘sishi har doim ham farovonlik oshganini anglatmaydi. Agar narxlar o‘sishi nominal daromadlar o‘sishidan yuqori bo‘lsa, aholining real xarid qobiliyati pasayishi mumkin.

$$I_r d = (I_n d / I_n) \times 100$$

Bu yerda $I_r d$ — real daromadlar indeksi; $I_n d$ — nominal daromadlar indeksi; I_n — iste’mol narxlari indeksi. Masalan, nominal daromadlar indeksi 110 foizni, iste’mol narxlari indeksi 108 foizni tashkil etsa, real daromadlar indeksi 101,85 foizga teng bo‘ladi. Bu shartli misol bo‘lib, amaldagi statistik natijani ifodalamaydi.

Inflyatsion jarayonlarni statistik modellashtirish imkoniyatlari

Inflyatsiya ko‘rsatkichlarini chuqur tahlil qilishda statistik modellashtirish usullari muhim o‘rin tutadi. Korrelyatsion-regression tahlil orqali inflyatsiya bilan unga ta’sir etuvchi omillar o‘rtasidagi statistik bog‘liqlikni aniqlash mumkin.

$$INF_t = \beta_0 + \beta_1 M_t + \beta_2 EX_t + \beta_3 PPI_t + \beta_4 D_t + \varepsilon_t$$

Modelda INF_t — inflyatsiya darajasi; M_t — pul massasi o‘zgarishi; EX_t — valyuta kursi; PPI_t — ishlab chiqaruvchilar narxlari indeksi; D_t — ichki talab; ε_t — tasodifiy xatolik. Model nazariy-tahliliy ko‘rinishda berilgan. Amaliy natijalarni olish uchun ma’lumotlar yig‘ilishi, o‘zgaruvchilarning stasionarligi tekshirilishi, parametrlar baholanishi va diagnostik testlar o‘tkazilishi lozim.

Inflyatsiya dinamikasini prognozlashda ARIMA modellaridan foydalanish mumkin. Ushbu model avvalgi davrlardagi qiymatlar, farqlar va xatoliklar asosida kelgusi davr qiymatlarini prognozlashga xizmat qiladi [3; 4; 5].

Inflyatsion jarayonlarni iqtisodiy-statistik tahlil qilish tizimi

STATISTIK MA’LUMOTLAR BAZASI

↓

Ko‘rsatkichlar: CPI, oylik va yillik inflyatsiya, bazaviy inflyatsiya, PPI

↓

Tahlil: indeks, dinamik qator, tarkibiy, hududiy va regression tahlil

↓

Natijalar: inflyatsiya omillari, narxlar bosimi, real daromadlar va prognoz

↓

Takliflar: narxlar barqarorligi, statistik metodologiyani takomillashtirish va monitoring

Tadqiqot natijalari inflyatsion jarayonlarni statistik baholashda ko‘rsatkichlarni o‘zaro bog‘liq holda qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi. CPI umumiy narxlar o‘zgarishini ifodalasa, bazaviy inflyatsiya narxlar bosimining barqarorligini, PPI esa ishlab chiqarish bosqichidagi xarajatlar va narxlar dinamikasini aniqlashga xizmat qiladi. Hududiy va tarkibiy ko‘rsatkichlar inflyatsiyaning qaysi yo‘nalishlarda kuchliroq namoyon bo‘layotganini aniqlash imkonini beradi.

2026-yildan O‘zbekistonda iste’mol narxlari indeksini hisoblashda yangi ma’lumot manbalari va indeks formulalaridan foydalanish inflyatsion jarayonlarni tahlil qilish imkoniyatlarini oshiradi. An’anaviy narx kuzatuvlarini elektron savdo ma’lumotlari, veb-sahifalardan yig‘ilgan narxlar va boshqa raqamli manbalar bilan uyg‘unlashtirish statistik kuzatuv qamrovini kengaytiradi [2; 7].

Xulosa va takliflar (Выводы и предложения / Conclusion)

O‘tkazilgan tadqiqot inflyatsion jarayonlarni iqtisodiy-statistik jihatdan baholashda ko‘rsatkichlar tizimidan kompleks foydalanish muhimligini ko‘rsatdi. Inflyatsiya narxlarning umumiy o‘sish sur’ati bilangina emas, balki uning tarkibi, davomiyligi, hududiy xususiyatlari va aholining real daromadlariga ta’siri bilan ham tavsiflanadi.

Birinchidan, CPI inflyatsiyani baholashning asosiy statistik ko‘rsatkichi bo‘lib, uning shakllanishida iste’mol xarajatlari tarkibi va vazn koeffitsiyentlari muhim o‘rin tutadi. Ikkinchidan, oylik va yillik inflyatsiya ko‘rsatkichlarini birgalikda tahlil qilish zarur. Uchinchidan, bazaviy inflyatsiya vaqtinchalik tebranishlarni barqaror narx bosimidan farqlash imkonini beradi.

To‘rtinchidan, PPI va CPI o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganish ishlab chiqarish xarajatlarining yakuniy iste’mol narxlariga o‘tish mexanizmlarini aniqlashga yordam beradi. Beshinchidan, hududiy va tarkibiy tahlil narxlar o‘sishining asosiy manbalarini aniqlash imkonini beradi. Oltinchidan, inflyatsiya va nominal daromadlarni birgalikda tahlil

qilish aholining real xarid qobiliyatidagi o‘zgarishlarni aniqlash uchun muhimdir.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Inflyatsiya ko‘rsatkichlarining yagona tahliliy tizimini shakllantirish: CPI, bazaviy inflyatsiya, PPI, hududiy indekslar va iste’mol guruhlari bo‘yicha narxlar dinamikasini yagona platformada birlashtirish.

2. Inflyatsiyaning tarkibiy hissasini muntazam baholash: oziq-ovqat, nooziq-ovqat tovarlari va xizmatlarning umumiy inflyatsiyaga qo‘shgan hissasini alohida hisoblash hamda e’lon qilish.

3. Raqamli ma’lumot manbalaridan foydalanishni kengaytirish: elektron savdo platformalari, onlayn do‘konlar, fiskal ma’lumotlar va boshqa raqamli manbalar orqali narxlar monitoringi qamrovi va tezkorligini oshirish.

4. Hududiy inflyatsiya tafovutlarini chuqur o‘rganish: logistika, ishlab chiqarish, talab va taklif omillarini hududlar kesimida statistik modellar asosida baholash.

5. Inflyatsiyani prognozlash usullarini takomillashtirish: ARIMA va ko‘p omilli regressiya modellaridan foydalanib, qisqa va o‘rta muddatli prognozlarni ishlab chiqish.

6. Inflyatsiyaning ijtimoiy-iqtisodiy ta’sirini baholash: narxlar o‘zgarishini nominal va real daromadlar, iste’mol xarajatlari hamda xarid qobiliyati bilan bog‘liq holda o‘rganish.

Umuman olganda, inflyatsion jarayonlarni kompleks iqtisodiy-statistik tahlil qilish narxlar o‘zgarishining sabablarini aniqlash, inflyatsion bosimni oldindan baholash va iqtisodiy siyosat samaradorligini oshirish uchun muhim ilmiy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar (Литературы/ References):

1. International Labour Organization, International Monetary Fund, OECD, Eurostat, UNECE, & World Bank. (2020). Consumer Price Index Manual: Concepts and Methods. Washington, DC: International Monetary Fund.
2. National Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan. (2026). Consumer Price Index in the Republic of Uzbekistan: Press Release, April 2026. Tashkent: National Statistics Committee.
3. Hamilton, J. D. (1994). Time Series Analysis. Princeton, NJ: Princeton University Press.
4. Box, G. E. P., Jenkins, G. M., Reinsel, G. C., & Ljung, G. M. (2015). Time Series Analysis: Forecasting and Control (5th ed.). Hoboken, NJ: Wiley.
5. Hyndman, R. J., & Athanasopoulos, G. (2021). Forecasting: Principles and Practice (3rd ed.). Melbourne: OTexts. https://otexts.com/fpp3/
6. International Monetary Fund. (2026). Consumer Price Index (CPI) Database. IMF Data. https://data.imf.org/Datasets/CPI
7. National Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan. (2026). Consumer Price Index: Statistical Indicators and Metadata. SIAT – Statistical Information System. https://siat.stat.uz
8. Eurostat. (2025). Global Assessment of the National Statistical System of Uzbekistan: Final Report. European Commission.
9. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2025). Statistical Bulletin: Dynamics of Core Inflation and Its Alternative Indicators. Tashkent: Central Bank of the Republic of Uzbekistan. https://cbu.uz